

«Рідний край» про краян

Раїса Танана

ЛІТОПИСЕЦЬ ТАРАСОВОЇ ГОРИ До 175-річчя від дня народження В. С. Гнилосирова

Цьогоріч відзначаємо кілька ювілейних дат, пов'язаних з іменем Т. Г. Шевченка. 150 років минуло, як упокоївся Великий Кобзар, а домовину з його тілом перевезли в Україну й поховали в Каневі на Чернечій горі. 50 років тому було засновано Державну премію УРСР імені Т. Г. Шевченка – нині це Національна премія України імені Тараса Шевченка. А ще 20 років як відновили на території Шевченківського національного заповідника – першого народного музею Кобзаря – Тарасову світлицю. Хочемо привернути увагу до ще одного не менш знакового факту, пов'язаного зі збереженням пам'яті безсмертного українського Генія.

21 березня виповнюється 175 років від дня народження українського письменника, журналіста, фольклориста, талановитого педагога, багаторічного охоронця Шевченкової могили Василя Степановича Гнилосирова, здебільшого званого в літературі під псевдонімами Гавриш, В. Г., Гавриш В., Гавриш О., Гавриш С., Гавриш О. А.

Народився Василь Степанович на Полтавщині (хутір Гавришівка Кобеляцького повіту), навчався в Харківському університеті на історико-філологічному факультеті, потім учителював на Харківщині, у Звенигородці на Черкащині. 1873 року він оселився в Каневі. Тут влаштувався на роботу вчителем російської мови, історії та географії у міське двокласне училище, де пропрацював до 1895 року. На цій посаді дослужився до ор-

дена святого Станіслава III ступеня (1879) та ордена Святої Анни III ступеня (1890).

За весь час проживання в Каневі Василь Степанович постійно опікувався могилою свого улюбленого поета Тараса Шевченка.

Саме любов до нього і покликала Гнилосирова переїхати сюди на постійне місце проживання.

Він був свідком і учасником усіх тих подій, які відбувалися на Шевченковій могилі від 1873 року й до кінця XIX ст., про що детально написав у спогадах «До історії могили Т. Г. Шевченка». Із них ми довідуємося про впорядкування могили та організацію Тарасової світлиці у 1880-х роках. А спонукав Гнилосирова нотувати все побачене й пережите, пов'язане з Кобзарем, такий самий, як і він, щирий шанувальник поета талановитий педагог, мовознавець, літературознавець, історик,

фольклорист, редактор часопису «Киевская старина» Володимир Павлович Науменко. В одному з листів до Василя Степановича він писав: «Щодо матеріалів про історію могили Шевченка, то дуже потрібно було б зібрати їх, і першим ділом, звичайно, Ви мусяте написати спогади про все те, чого свідком Ви були» [2].

І той серйозно взявся за впорядкування цих матеріалів. До наших днів дійшли два рукописні зошити Гнилосирова під назвою «К истории могилы Т. Г. Шевченко» (ІР НБУВ, Ф – І, № 335), які висвітлюють шевченківські події 1882–1890 років.

В. С. Гнилосиров (1836–1900), педагог, публіцист, просвітник

Із записів довідуємося, хто з відомих людей відвідував Кобзареву могилу, з ким сам Гнилосиров підтримував тісні зв'язки. Так, наприклад, міцна дружба єднала його з відомим українським композитором Миколою Віталійовичем Лисенком, котрий неодноразово приїжджав вклонитися священній могилі Кобзаря. Постійно Василь Степанович інформував композитора про те, як ідуть справи з упорядкуванням поетової могили. Дізнавшись, що чавунний хрест, який мали поставити на Шевченкову могилу, знаходиться під арештом в Києві, Лисенко пише Гнилосирову: «Дякую Вам сердешно за листа Вашого про болючу справу Батькової могили. <...> І доки, господи, тяганина ця буде і в такому ділі...» [1, з. 2, арк. 1 (зв)].

Стан Кобзареві могили хвилює і відомого українського бібліографа, фольклориста Михайла Федоровича Комарова, великого прихильника творчості Тараса Шевченка. Тому в листі до Василя Степановича він пише: «Хотілося б знати всю подробицю, то, коли ласка Ваша, напишіть ширше, в якому стані це діло, що зроблено вже і що зосталося зробити?» [3, № 4474]. А в іншому листі від 1 березня 1883 року Комаров повідомляє Гнилосирова: «В апрелі ми з Якубенком неспростом приїдемо до Вас на цілий тиждень, а поки що тут готується хрест, а Красовському завтра висилаю 100 крб. на матеріал для огорожі й хати.

Поминки Шевченкові на сей рік відбулися дуже добрі... Жалко тільки, що й досі нам приходиться ховатися з цим ділом» [3, № 4119].

Дякуючи записам, дізнаємося, що 1888 року на Тарасовій горі побували П. Г. Житецький – український філолог і фольклорист, О. Я. Кониський – український письменник, педагог і громадський діяч, один із перших біографів Шевченка. А також, далеко не вперше, прибув до Кобзареві могили і наш земляк, український педагог, історик, письменник О. О. Андрієвський. Ця подія доволі чітко зафіксована: «Днів за два перед Святою Троїцею завітав до мене з Києва Ол. Ол. Андрієвський з лікарем М. А. Галиком, їдучи вниз по Дніпру; переночувавши, знялися ми на могилу і там в щирій розмові прогаялись до вечора...» [1, з. 3, арк. 1].

Із Гнилосировим Андрієвський підтримував тісні зв'язки, про що свідчать його листи, збережені в Інституті рукописів Національної бібліотеки України імені В. Вернадського. Так, у листі від 28.05.1879 року Олексій Олександрович сповіщає Василя

Степановича, що один його знайомий допоміг йому віддрукувати спеціальну книжечку для збирання коштів на побудову школи імені Т. Шевченка. А далі, – що треба домогтися, аби і канівська міська влада відшукала кошти на побудову міської школи.

У листі від 3.03.1893 року Андрієвський ділиться задумом видати книжечку «По Дніпру», у якій хоче належне місце відвести і Каневу. Він звертається до Гнилосирова з проханням допомогти придбати ілюстративний матеріал про Канів: «Хочу здійснити намір про задумане видання «По Дніпру»... Спочатку хочу видати «Від Києва до Катеринослава»... А хіба можна обійтися без Канева? А для цього мені потрібні ілюстрації... У мене є лише одна – «Могила Т. Шевченка», але цього мало... Допоможіть, дорогий земляче!..» (ІР НБУВ, Ф – III, № 4497).

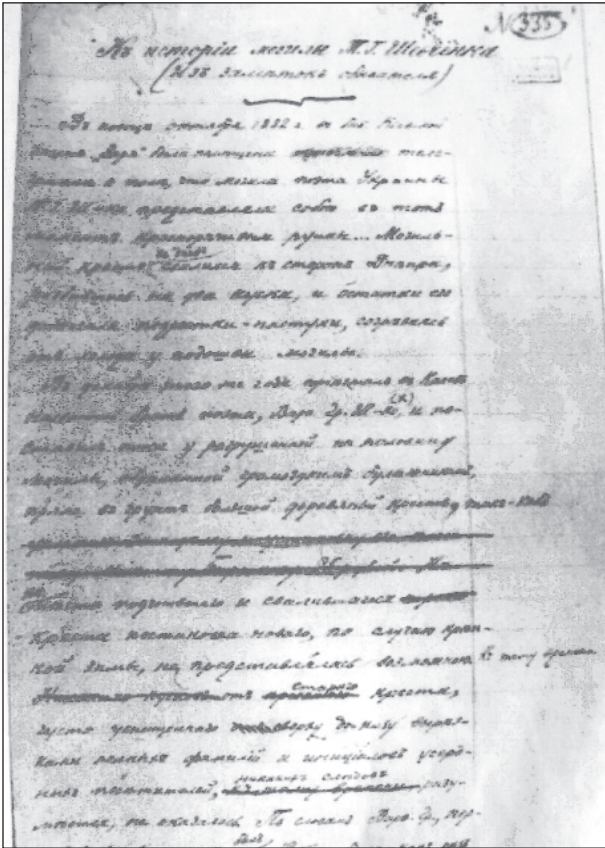
Українські інтелігенти на могилі Т. Г. Шевченка

Василь Степанович не залишав без уваги жодного листа. Завжди відповідав і допомагав. Зі спогадів В. С. Гнилосирова довідуємося, що в кінці 1880-х років Кобзареву могилу часто відвідували його родичі. Так, у другому зошиті за 1888 рік є запис: «9 мая був у мене, їдучи від могили, і обідав небіж покійного Тараса Григоровича Максим Антонович Красицький з села Зелена Діброва, недалеко від Керелівки». Далі детально описує портрет поетового племінника: «Максим Красицький на вид чоловік огрядний і кремензний, вище серед-

нього росту, годів до 45, одягнений підпанком...” [1, з. 2, арк. 10 (зв.).]

Наступного 1889 року до Шевченкової могили приходив інший племінник поета – син Микити Григоровича Петро. Василь Степанович записує: “23 серпня був у мене світом

Сторінка рукопису “К історії могили Т. Г. Шевченка”

Петро Микитович Шевченко, рідний племінник покійного Тараса Григоровича. Він прямує із сліпими небожатами до Києва, щоб знайти там Михайла Адамовича Кретчера, котрий був їм за ватажка, як вони спіткалися з ним у Харкові у професора окуліста Гіршмана. Як люди подорожні і прибули сюди підводою, то я дав Петру Микитовичу 5 крб. грошей, щоб було їм чим обійтись на якийсь час у Києві” [1, з. 3, арк. 6 (зв.).]

У жовтні цього ж року, довідуємось із записів В. С. Гнилосирова, могилі свого дядька і хрещеного батька приходив поклонитися син рідного брата Тараса Шевченка Йосипа – Трохим Шевченко. Того ж року побував на Тарасовій горі і син рідної сестри поета Ярини – Лаврентій Федорович Бойко. Він був маляр-самоук, і Василь Степанович запропонував йому деяку роботу в училищі, а також перефарбувати хрест і ґратки на могилі та двері й вікна у Тарасовій світлиці, на що Лаврентій Федорович охоче погодився.

Василь Степанович часто листувався й зустрічався з відомим українським філологом, етнографом і громадським діячем В. П. Науменком. Їх поєднала тепла дружба, що виросла зі спільної любові до Тараса Шевченка. Адже Володимир Павлович теж усе своє життя турбувався про могилу Шевченка. Тому й називав його Василь Степанович “дорогим земляком-приятелем”. Саме завдяки Володимир Павловичу та Василю Степановичу в хаті доглядача поетової могили І. О. Ядловського було влаштовано перший народний музей поета – Тарасову світлицю. Науменко постійно турбувався про поповнення цього першого музею новими експонатами. За свої гроші він придбав усе, що міг. Про це і пише у своїх спогадах Василь Степанович, наводячи приклади з листів В. П. Науменка: “Празниками заслав до Вас образ Святого Тарасія патріарха Цареградського та разом з ним чотири плахти для хати Тарасової” [1, з. 3, арк. 4] тощо.

Переконаємося, що В. С. Гнилосиров створив надзвичайно цікавий матеріал, але, на жаль, за життя шевченкознавця нотаткам не судилося побачити світу. Гортаючи сторінку за сторінкою цього унікального рукопису, простежуємо, як скрупульозно записувалося все те, що стосувалося Тарасової світлиці, особливо, як вона поповнювалася новими експонатами.

Так, із запису за 1888 рік дізнаємося, що сім'я канівського нотаріуса З. І. Краковецького подарувала для першого народного музею поета ікону Нерукотворного Спаса з дарчим написом на звороті: “Незабутньому Кобзарю Тарасу Шевченку от прихильних Зах. Краковецького, Замфіри Георгіївни, Олени, Галі і Ілька Краковецьких. 11 червня 1888 р. З. Краковецький” [1, з. 3, арк. 1 (зв.)]. 123 роки минуло відтоді, а висіла ікона, прикрашена багато вишитим українським рушником, аж поки стояла хатина І. О. Ядловського біля Шевченкової могили. Та під час будівництва сучасного музею хатину розібрали, то й загубилися і сліди ікони Нерукотворного Спаса. 1991 року на території Шевченківського національного заповідника було відновлену хатину охоронця Кобзарєвої могили, а разом з нею і Тарасову світлицю. Й та сама ікона Нерукотворного Спаса з'явилася знову: її запропонував музеєві житель міста Канева...

З іншого запису Василя Степановича довідуємось, що в липні 1889 року в Тарасовій світлиці з'явився прекрасний портрет Т. Шевченка. Відомому художнику І. Ю. Рєпіну було зроблено таке замовлення в Петер-

бург спеціально для Тарасової світлиці. Коли той виконав портрет і передав його в Україну редакції журналу «Киевская старина», співробітники не наважилася віддати його в музей, адже там не було належних умов зберігання. Тому з репінського портрета було замовлено копію художнику Х. Платонову, її й привезли на Тарасову гору В. Науменко, П. Житецький, Г. Мачтет, К. Михальчук: «... рушили великою галерею, старим дубом <...> до Тарасової могили <...> і поспіли на гору в кінці другої години <...>. Доповнили тут компанію родичі <...>, два художники, здається, з Москви, що жили тут з місяць, малюючи навкруги види і хрест з могилою <...>. Перш усього гуртом прибили в світлиці копію портрета батька Тараса <...>. Речі говорили Житецький, Михальчук, Мачтет» [1, з. 3, арк. 6].

Детально описано в нотатках і встановлення першого пам'ятника – хреста на могилі Т. Г. Шевченка 1 серпня 1884 року. Гнилосоіров, щоправда, мріяв побачити хоч невелике свято з цієї нагоди, але канівська поліція цього зробити не дозволила. Організаторів впорядкування могили було суворо попереджено, щоб після завершення робіт не проводили жодних зібрань і промов. Тож і не було тут у цей день ніяких урочистостей. Лише «по трудах, в яких взяли діяльну участь мозолясті руки <...>, вся дружня група помолилась за душу великого покійника», а «уночі був гарний дощ... Саме небо посвятило дорогий монумент... З того часу на могилі трава зеленіє...» [1, з. 1, арк. 4].

Реєструючи відвідувачів Тарасової гори, Василь Степанович згодом прийшов до думки, що це вони можуть робити й самі, і з цією метою 1893 року замовив спеціальну книгу. Тоді ж вона була виготовлена і називалася «Для розписок туристів на могилі Т. Г. Шевченка. Від В. Гавриша». Та в Тарасовій світлиці з'явилася книга лише через чотири роки: раніше покласти її не дозволяла місцева влада. Василь Степанович сам і розпочав записи в ній словами Т. Шевченка:

...І всі мови
Слов'янського люду –
Всі знаєте. А свої
Дастьбі... Колись будем
І по-своєму глаголать,
Як німець покаже
Та до того ж й історію
Нашу нам розкаже, –
Отоді ми заходимось!
.....

Чи так, батьку, отамане,
Чи правду співаю?

Т. Г. Шевченко.

А нижче дописав: *Виливаю свою душу
Своїми словами...*

О. Гавриш.

Зрозуміло, чому такими словами розпочав він першу книгу вражень у Тарасовій світлиці. Адже добре бачив, що більшість записів на огорожі, на сторінках «Кобзаря», який лежав на столі в першому народному музеї поета, люди намагалися робити російською мовою. А для Гнилосоірова рідна українська мова, за словами його учня Якіма Єрмолаєва (Самотнього), була святинєю: «Володів він нею так, як рідко хто володіє. У нього вона розкривала всю чаруючу свою силу, весь скарб своєї співучості і краси. Тією мовою пояснював Василь Степанович свої уроки в школі. Дякуючи йому, більшість його учнів ще з школи зацікавились долею рідного краю і його мовою, читали твори українських письменників, які давав їм Василь Степанович...» [4]. Тому саме цими словами Василь Степанович націлював Кобзаревих шанувальників робити записи в книзі по-українськи..

Першим, хто розписався в книзі вражень 5 червня 1897 року, був відомий український композитор, основоположник української класичної музики М. В. Лисенко зі своєю родиною.

Започаткована Гнилосоіровим книга вражень пишеться на Тарасовій горі ось уже 114 років. «Цей своєрідний літопис Канівської гори, – відзначав Олесь Гончар, – відтворює взаємини народних мас і генія, що сам є вершинним виявом творчих можливостей і життєвої снаги народу... В цьому документі поєдналося усе – виквіти палкої народної любові до Кобзаря, людські сповіді, роздуми, клятви, струмені емоцій глибоких і чистих...».

Література

1. Гнилосоіров В. С. К истории могилы Т. Шевченко / В. С. Гнилосоіров // Институт рукописів Національної бібліотеки України імені В. Вернадського. – Ф – І. – № 335.
2. Лист В. П. Науменка до В. С. Гнилосоірова // ІР НБУВ. – Ф – ІІІ. – № 4420.
3. Лист М. Ф. Комарова до В. Гнилосоірова // ІР НБУВ. – Ф – ІІІ.
4. Самотній Яким. Пам'яті Гнилосоірова / Яким Самотній // Каневская неделя. – 1913. – № 8.